

Metzger Soma

Egy köznemesi női napló és szerzője

Felső-asgúthi Szentpétery Éva 1694 és 1702 közötti feljegyzéseinek
konzekvenciái

Bevezető gondolatok

Körülbelül egy évvel ezelőtt, amikor a Szatmár vármegyei kölcsesi Kendék levéltárában kutattam, ráakadtam egy elsőre leginkább költési listára és/vagy tisztartói számadásra hajazó dokumentumra.¹ Már csak azért sem gondoltam másra, mivel az addigi tapasztalataim szerint még az ilyen típusú források is ritkán bukkantak elő a térség köznemesi családjainál, nemhogy egy olyan különleges ego-dokumentum, mint amilyen Szentpétery Éva saját kezével írott naplója, amelyhez hasonló Magyarországon eddig nem került publikálásra.

A dokumentum, azon túl, hogy autográf, szép vonalvezetéssel íródott, és az írásképe is magabiztos tollforgatóra utal. 1694-től 1702-ig tartalmaz bejegyzéseket, és kettő darab negyedréte kötetből áll, amelynek 156 oldalából 150 teljesen kitöltött. Az üresen hagyott részek a közbülső oldalakon helyezkednek el, a második kötet utolsó oldala is teleírt, amelyen a legalul elhelyezkedő bejegyzés 1702. december 28-ai dátumozású, így nem kizárt, hogy több kötet is született.

A naplóban megjelenő legkorábbi, 1694-es dátum ezzel szemben ténylegesen a bejegyzések megírásának kezdeti időpontja lehetett. Ekkor hónapra pontos dátumot nem ad meg a szerző, aki az első években, 1694–1699 januárjáig nem mindig vezeti kronologikusan a kötetet, sokszor visszatér korábbi dátumokhoz, és többször hónapokat is kihagy két bejegyzése között. 1699 januárjától 1702 decemberéig azonban majdnem napi rendszerességgel írt.

A napló több fő témakörre osztható, amelyeken keresztül Szentpétery Éva műveltségét, érdeklődési körét, mindennapjait, kapcsolati hálóját, utazási szokásait és női szerepeit ismerhetjük meg. Ahogyan az a legelső bejegyzésből is sejthető: „Anno 1694. Váltottuk ki gesztelyi jószágunkot Orosz Zsigmond uramtúl”,² a dokumentum gerincét a gazdasági feljegyzések adják. Ezekből már egy fiatal kora óta magabiztosan gazdálkodó, a birtokszervezésben jártas asszony képe rajzolódik ki. A saját gazdatiszttal is rendelkező Szentpétery Éva ezen felül nagy hangsúlyt fektet a házasságba hozott és annak ideje alatt szerzett saját tulajdonainak férjétől való megkülönböztetésére, és igyekszik éberen figyelni minden,

¹ MNL OL P 423 10. cs. 1694.

² A szövegek Bak Borbála „mai helyesírásra átíró” módszere alapján kerültek leírásra. Bak Borbála, *A XVI–XVIII. századi magyar nyelvű források kiadásának kérdései* = *Fons*, 7(2000), 91–137.

csicseri Orosz Tamás által intézett teendőt is. A fentiek miatt a napló mint forrás a szakirodalomban megjelenő főnemes asszonyokkal összehasonlítva is pótlólagos szerepet tölt be. A kortárs, gazdálkodással is foglalkozó nőktől ugyanis nem maradtak fenn naplók, a naplókat íróktól pedig a gazdasági tevékenységükről tudósító források hiányoznak.

A gazdasági bejegyzések között nagy számban bukkannak fel itineráriumok is, amelyeknek egy része a birtokok közötti utazáshoz, másik része a rokonokkal és ismerősökkel való kapcsolattartáshoz kötődik. Ez a négy megyére is kiterjedő hálózat azt követeli meg, hogy Szentpétery Éva sokszor férje nélkül utazzon, számos alkalommal napi több mint 60 km-t is megtéve.

A naplóban számos helyen kifejezésre kerülnek a szerző érzelmei is. Az aktuális események fölött érzett öröm vagy gyász leírása mellett Szentpétery Éva 1698-tól kezdve minden év végén kétoldalas imában értékeli előző esztendőit a jó vagy rossz események tükrében. A szerző ugyanezekben az imákban többek között támogató feleségként és anyaként tűnik fel.

Az előbbi, gazdálkodó és gondoskodó szerepek mellett Szentpétery Éva művelt, a vármegyei közelet történései felé nyitottan álló nőként is megjelenik. Azon túl, hogy könnyedén bánik a pennával, számos helyi, országos jelentőségű politikai eseményt is lejegyez, illetve jelentőséget tulajdonít elhunyt gyermekei órára pontos élettartamának.

A szerző és környezete

Szentpétery Éváról és Orosz Tamásról viszonylag sokat tudunk, annak ellenére, hogy személyes dokumentumaik külön egységként nem maradtak fenn és egyébként is azon köznemesi réteghez tartoztak, amely nehezen kutatható. A felső-asgúthi Szentpéteryeknek nincsen publikus családi levéltáruk, illetve a csicseri Oroszoké³ sem tartalmazza a házaspárral kapcsolatos iratokat, mégis számos olyan ego-dokumentum maradt fenn velük kapcsolatban, amely ritkaságnak számít a társadalmi rétegükön belül. Több végrendeletet és gazdasági iratot, valamint jelen tanulmány fő forrását, a naplót vélhetően lányuk, Orosz Éva örökölte meg, így kerülhettek annak férje, kölcssei Kende László családjának levéltárába. Érdekes azonban, hogy a házaspárnak alig maradtak meg missziliseik, amelyek kiváló kiegészítói lennének a naplónak, például az esetleges házastársi konfliktusok kapcsán.

A rendelkezésre álló iratok és szakirodalom segítségével mindkét „főszereplő” életpályájának fontos szakaszai felvázolhatók. Orosz Tamás Ung vármegyei köznemesi családba született, László nevű apja volt az egyetlen olyan fiú a testvérei közül, aki nem viselt alispáni tisztséget.⁴ A napló Orosz Tamás rendszeres vármegye-

³ MNL OL P 959.

⁴ NAGY Iván, *Magyarország családai, Címerekkel és nemzékrendi táblákkal*, 1–12, P. k., Pest, 1858–1868, <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/> (letöltve: 2023. október 21.) o. n.

gyűléseken való részvételéről árulkodik, amely alapján arra következtethetünk, hogy valamilyen megyei tisztséget töltött be az 1703-as évet megelőző időszakban. Életéről a Rákóczi-szabadságharc kirobbanása után tudunk meg többet. Heckenast Gusztáv szerint 1703-ban Rákóczi pártján áll, 1704-től 1710-ig eperjesi harmincados, 1706-ban dézsmás és 1707-ben „commissarius jezsuita-ügyben”, tehát római katolikus.⁵

Születése időpontját nem ismerjük, de feltételezhetően fiatal volt a napló létrejöttékor. Szentpétery Évával kötött házassága lehetett számára az első és utolsó, más házasságból született gyermekeire ugyanis semmilyen utalás nincs a naplóban. Halálának ideje sem datálható, de egy, a feleségétől fennmaradt jobbágyszabadítási irat szerint 1713-ban már nem élt.⁶ Orosz Tamás 1694-ben, az Ung vármegyei csicséri (Čičarovce, Szlovákia) udvarházán és az ehhez kapcsolódó telkén kívül semmilyen más föld- vagy lakástulajdonnal nem rendelkezett, a házasságba előbbin túl leginkább vagyont vitt.

Szentpétery Éva életkori adatait szintén nem ismerjük, azokra vonatkozóan azonban már van viszonyítási alapunk. Édesanyját, aki ekkor 39 éves, 1698 júniusában veszíti el, így amennyiben ő legalább 16 évesen szülte lányát, az a napló megírásának kezdetékor, 1694-ben legfeljebb 19 éves lehetett. Orosz Tamás előtti házassága nem ismert, így minden bizonnyal fiatal, elsőházasszonyként látott hozzá a naplója írásához, talán pont az esketést követően. Második férje Palugyay Zsigmond volt,⁷ aki Nagy Iván szerint „1705-ben Bercsényi Miklós fő hadi biztosa” lehetett.⁸ Szentpétery Éva 1718-ban, betegségére hivatkozva írta meg egyik, talán utolsó végrendeletét.⁹ Ezek alapján édesanyjával egyidős korában hunyhatott el.

A szerző édesapja Szentpétery János volt, akit a Sáros vármegyei Ásgúton (Podhorany, Szlovákia) temettek el, már a napló megírásának kezdete előtt. Ennek és a róla fennmaradt egyéb adatoknak köszönhetően őt abban a Sáros vármegyei köznemesben ismerhetjük fel, akinek egyes birtokait a 17. század végén egyrészt felmérték, másrészt konfiskálták egy aestimatio szerint. Ezek között volt egy laposi (Lopúchov, Szlovákia) és ásgúti, összesen 1200 forintot érő, részben kőből épült kúria, telkekkel és jobbágységekkel,¹⁰ illetve két, Zemplén vármegyei szőlőbirtok is.¹¹ A földtulajdonok elkobzásának az lehetett az oka, hogy Szentpétery János 1683-ban, a kassai gyűlésen Sáros vármegyei nótáriusként vett részt.¹² Ám az 1684-es végrendeletében már egy eperjesi házzal együtt minden fenti birtokát

⁵ HECKENAST Gusztáv, *Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár*, szerk. Mészáros Kálmán, Bp., MTA, 2005 (História Könyvtár Kronológiák, Adattárak, 8), 318–319.

⁶ MNL OL P 423 12. cs. 1713.

⁷ MNL OL P 423 12. cs. 1713.

⁸ NAGY 1858–1868, i. m. o. n.

⁹ MNL OL P 423 13. cs. 1718.

¹⁰ MNL OL E 156 - a. - Fasc. 052. - No. 039.

¹¹ MNL OL E 156 - a. - Fasc. 083. - No. 116.

¹² MAJLÁTH Béla, *A felső vármegyei rendek kassai gyűlésének actái 1683-ból: 1. közlemény* = Magyar Történelmi Tár, 6(1883), 360, 371.

feleségére és két lányára hagyta,¹³ utóbbiak közül – a napló szerint – csak a szerző élte meg a felnőttkort.

A naplóíró édesanyja Dobay Anna volt, aki férje halála után réthei Nemessányi Bálinthoz, Thököly volt követéhez ment nőül.¹⁴ Jelentős vagyonról nem tudunk az ő vonatkozásában sem, egyedül „dobói” (Tarcadobó/Dubovica, Szlovákia) telkét és a fenti örökségét említik a források.

A napló és a végrendelet alapján Szentpétery Évának és Orosz Tamásnak összesen négy közös, kettő fiatal korában elhunyt és ugyanennyi felnőttkort megélt gyermeke volt. Éva nevű lányuk kölcssei Kende Lászlóhoz ment feleségül 1711-ben, 16 éves korában.¹⁵ A másik, a nővérénél két évvel fiatalabb gyermek a László nevet viselte, őt jezsuita szerzetesnek adták a szülei.¹⁶ Szentpétery Éva és családja ennek ellenére protestáns lehetett. Bajági Rita szerint a szerző naplóban található imái „megfogalmazásukban és a gondolatok hangsúlyozásának tekintetében inkább protestáns, azon belül evangélikus imakönyvekre” hasonlítanak.¹⁷

A Szentpétery–Orosz-házasságba az asszony vitt több jöszágot, három földbirtokot – Lapos, Asgút, Pusztasalgó (Uzovský Šalgov, Szlovákia) – és egy eperjesi lakást. Fő udvarházuk és egyben lakhelyük Csicsér volt, amelyet a naplóíró minden esetben otthonukként említett. Innen délnyugatra, légvonalban 90 km távolságra feküdt Gesztely, az a Zemplén vármegyei birtok, amely 1694-es megvételétől kezdve a birtokrendszer teljes, szőlőn kívüli élelmiszerellátásáért volt felelős.

A gesztelyi birtok volt a házaspár számára mindennek az alapja, bizonyosan a napló sem véletlenül egy vele kapcsolatos bekezdéssel indul. Az itteni, mezőgazdaságból és időszakosan állattartásból származó jövedelmet évről évre újabb szőlőbirtok megvételével, és ezeken zajló bortermesztéssel egészítették ki. 1697-ben vették meg horlyói (Худльово, Ukrajna) és „csernahói” (Csarnahó/Černochoy, Szlovákia), 1700-ban lehóci (Ляхівці, Ukrajna), majd 1702-ben tarcali szőlőjüket.

Szentpétery Éva és Orosz Tamás 1702-ben érte el a legmagasabb vagyoni státuszát, amely összesen nyolc földbirtokot, egy lakást, valamint körülbelül 700 forint évi bevételt jelentett. Ezek alapján a házastársak a szakirodalom által kedvelt 10 portás határvonal alá sorolandók, és egyértelműen kijelenthető, hogy távol álltak a jómódú köznemesektől, mint például a velük egyidőben gazdálkodó Szirmay Andrástól, aki pontosan tízszer annyi bevételt, 7000 forintot termelt 1702-ben.¹⁸

¹³ MNL OL P 423 8. cs. 1684.

¹⁴ Heckenast 2005, i.m. 304.

¹⁵ MNL OL P 423 12. cs. 1711.

¹⁶ MNL OL P 423. 13. cs. 1718.

¹⁷ Bajági Rita szíves közlése. Bajági Rita munkái: *A nők és a régi magyarországi vallásosság*, szerk. Bajági Rita, Báthory Orsolya, Bp., MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2015, (Pázmány Irodalmi Műhely Lelkiségtörténeti tanulmányok 10.); BAJÁGI Rita, *Imaszövegek, felekezetek, imakönyvek = Interkonfesszionalitás és irodalom a kora újkorban*, szerk. Móré Tünde, TASI Réka, Bp., Reciti, 2020 (Reciti Konferenciakötetek, 8), 63–74.

¹⁸ R. VÁRKONYI Ágnes, *Gazdaság, műveltség, mentalitás a XVII–XVIII. század fordulójának köznemesi rétegeiben és a hosszú távú társadalomtörténeti fejlődés kérdései = A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve VII*, szerk. Heckenast Gusztáv, Salgótarján, Nógrád megyei Múzeumok, 1981, 20.

Ami a történelmi kontextus illeti, a napló a 17. századi Magyarország egyik legturbulensebb politikai időszakában íródott. A feljegyzések megszületése előtt alig több mint húsz évvel, 1671-ben került sor a Wesselényi Ferenc nevéhez fűződő összeesküvés megtorlására, amely eseményt, láncreakciószerűen újabbak követtek. Az ebből kibontakozó, Thököly Imre által elért sikereknek az időközben Bécs alatt elbukó oszmán támadás vetett véget, amely után elkezdődött a török csapatok kiűzése Magyarországról. A politikai megtorlásokra Buda felszabadítása után azonnal sor került. Mint azt láthattuk, ezek egyike, a birtokelkobzás a családot is érintette, ám a helyiekkel egyetemben volt ennél nagyobb félnivalójuk is. Szentpétery Éva mostohaapja, Nemessányi Bálint 1694-ig bujdosni is kényszerült a komolyabb retorziók elől, amelyeknek hírhedt, példát statuáló esete az 1687-es eperjesi vérsztörvényszék volt, több kivégzett vádlottal.

A napló kezdete előtt csupán hét évvel történt eseményen túl a korszakváltással járó új kihívások is megjelentek. Az I. Lipót nevéhez fűződő centralizációs törekvések és pénzügyi reformok újabb ellenállást váltottak ki, amelyek végül a Rákóczi-szabadságharcban öltöttek testet, 1703 júniusában, fél évvel a napló utolsó bejegyzését követően.

A napló

A dokumentumot Philippe Lejeune műfajokra vonatkozó megállapításai alapján határozhatjuk meg naplóként. A francia irodalomtörténésznek a témában kifejtett gondolatait Szávai János foglalta össze. Lejeune szerint a napló „dátumozott nyomok sorozata”, amelyet „bárki képes írni”, és voltaképpen „minden beletartozik”, csupán annyiban tér el az önéletrástól, hogy szerzője jobban törekszik a valóság pontos megörökítésére.¹⁹

S. Sárdi Margit kora újkori naplókra vonatkozó rendszerezése alapján a dokumentumot további alkategóriák közé sorolhatjuk. A „bejegyzés gyakorisága szerint” folyamatosan vezetett napló, mert napi rendszerességgel bejegyzéseket tartalmaz, illetve, ezen belül, a „bejegyzés hatóköre szerint” egyrészt személyes, másrészt családi, harmadrészt pedig útinapló.²⁰ Habár S. Sárdi Margit szerint a csak gazdasági feljegyzésekből álló források nem nevezhetők naplónak, és emiatt ő a „gazdasági napló” kifejezést sem használja,²¹ a fenti, már így is hibrid definícióba negyedik elemként a gazdasági kifejezés is beilleszthető.

¹⁹ SZÁVAI János, *A napló színeváltozásai = Helikon*, 62(2016), 376–378; Vö. LEJEUNE, Philippe, *Avant-propos au livre de Françoise Simonet-Tenant, Le journal intime, genre littéraire et écriture ordinaire*. Párizs, Tétraedre, 2004; LEJEUNE, Philippe, *A napló mint „antifikció”*, ford. Z. Varga Zoltán. = *Írott és olvasott identitás – Az önéletrajzi műfajok kontextusai*, szerk. Mekis D. János, Z. Varga Zoltán, Bp., L'Harmattan, 2008, 13–24.

²⁰ S. SÁRDI Margit, *Naplók és naplóíró nők (XVII–XVIII. század) = Irodalomtörténet*, 37(2006), 619–620.

²¹ S. SÁRDI Margit, *Napló-könyv, Magyar nyelvű naplók 1800 előtt*, Máriabesnyő, Attraktor, 2014, 135.

A naplót az eddig megjelent, hasonló műfajú források tükrében egyedülállónak tekinthetjük. A tartalmán túl különlegessége, hogy egyrészt köznemestől származik, aki ráadásul a társadalmi lét női oldalát mutatja be, másrészt viszonylag korán, a 17. században kezdődött megírása.

A két leghíresebb köznemesi napló Szirmay András és Keczer Ambrus nevéhez fűződik. A szakirodalom mindkettőjük művét vegyes vagy gazdasági tematikájúnak tartja.²² Szentpétery Éva naplója birtokgazdasági vetületeit tekintve hasonlóan információgazdag, mint Szirmay Andrásé, többnyire költési listák felsorolásából állnak a feljegyzései. Ugyanígy Keczer Ambrus naplójára is hasonlít, leginkább a kapcsolati hálót és az itineráriumot tartalmazó tulajdonságuk közös.

Az északkelet-magyarországi köznemesasszony azonban többet ír érzelmeiről, és nem utolsó sorban női szempontból közelíti meg azokat a kérdésköröket, amelyeket eddig a köznemesi rétegen belül csak férfiak prezentálásából láthattunk.²³ S. Sárdi Margit kutatásai alapján nők tollából egyedül az arisztokrácián belül ismerünk hasonló alkotást és ott is rendkívül csekély számban. Ezek közül pedig egyedül Nyáry Krisztina néhány bejegyzésből álló naplója korábbi, Szentpétery Éva kötetei viszont hosszabbak.²⁴

A naplóíró íráskészségével is érdemes párhuzamba állítani a kortárs főnemes példákat. Míg Apor Péter feleségének, Kálnoki Borbálának vagy Teleki József feleségének, árva Bethlen Katának „írása kusza”²⁵ és „nehézkés” volt,²⁶ addig

²² Szirmay András naplójáról ld. R. VÁRKONYI 1981, i. m. 15–39; SZIRMAY GÁBOR, *A szirmai és szirmabesenyői Szirmay család története*, Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2005 (Régi Magyar Családok, 4); KINCSES KATALIN MÁRIA, „Magamat megh fegyveresítvén...” Egy felvidéki középnemes, *Szirmay András hagyatéka* = Uő, *Kultusz és hagyomány, Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulójára*, Bp., Argumentum, 2003, 13–32; A naplót kiadta: *Szirmay András feljegyzései 1680–1713*, kiad. Kincses Katalin Mária, Vaja, Vay Ádám Múzeum Baráti Köre, 2004 (Folia Rakóciana, 9/1–2); Keczer Ambrus naplójáról ld. BARTONIEK EMMA, *Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből*, kézirat, Bp., MTA, 1975; A naplót kiadta: *Keczer Ambrus naplója* kiad. Tasnádi Nagy Gyula, Bp., MTA, 1894 (Monumenta Hungariae Historica, 2, Scriptores, 33: *Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századokból*), 80–375. Vö. S. Sárdi Margit szerint Keczer Ambrus naplója udvari, Szirmay András naplója vegyes műfajú. *Uo.*, 80, 134.

²³ Imákat is tartalmazó, köznemes férfi naplója: *Hidvégi id. Nemes János naplója az 1651–1686. évekről*, szerk. Balogh Judit, Barót, Tortoma, 2023 (Háromszéki Téka, 1).

²⁴ S. SÁRDI 2014, i. m. A szerző által említett többi naplóíró: Petki Anna, Kemény Kata, Pekri Polixénia, Wesselényi Zsuzsanna 265, 272. A felsoroláshoz hozzátehető az imanaplót készítő Wesselényi Kata is. Róla ld. DEÉ NAGY ANIKÓ, *Báró hadadi Wesselényi Kata imanaplói* = „...mint az gyümölcsös és termett szőlőeszöc...” *Tanulmányok P. Vásárhelyi Judit tiszteletére*, szerk. Stemler Ágnes, Varga Bernadett, Bp., OSZK, Balassi, 2010, 145–164.

²⁵ PAPP KINGA, *Apor Péterné, „Háromszék királynője” = Certamen VII, Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum Egyesület I. Szakosztályában*, szerk. Egyed Emese, Pakó László, Sófárvai Emese, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2020, 124. <https://doi.org/10.51384/cert-07.07>

²⁶ FAZAKAS Gergely Tamás, *Árva Bethlen Kata önreprezentációi, (Érvek az önéletírás filológiai szempontú, kontextualizáló olvasása mellett)* = *Studia Litteraria*, 58(2019), 48.

Szentpétery Éva rendkívül szépen írt. Egyazon kéztől származott a napló szövegezése, későbbi végrendelete és összes aláírása is.

A házaspár birtokgazdálkodási munkamegosztása

A napló, éppen kronologikus jellegének és gyakori bejegyzéseinek köszönhetően, nagymértékű betekintést enged Szentpétery Éva dolgos mindennapjaiba. A dokumentum azonban nem csak ezekről tudósít: Orosz Tamás napi elfoglaltságáról majdnem teljesen ugyanannyit tudhatunk meg belőle. Szentpétery Éva ugyanis nagy hangsúlyt fordít arra, hogy lejegyezze férje utazásainak idejét, célját és okát.

Igy, a kettejükéről szóló napi adatok segítségével, közel teljes képet alkothatunk arról, hogyan intézték a birtokgazdálkodással kapcsolatos ügyeiket. A napló idevonatkozó információinak elemzése után egyértelműen látszik, hogy már 1694-ben, egy előre megbeszélt feladatelosztás szerint igazgatták jószágaikat a házastársak, amelytől a napló egész ideje alatt nem tértek el.

Szentpétery Éva minden bizonnyal kellő tudással rendelkezett a gazdálkodás terén, amikor férjhez ment, a naplóban ugyanis az első oldalaktól kezdve a szolgák felé intézett személyes instrukcióiról olvashatunk. Magabiztos szervezési jártasságáról tanúskodik az általa elvégzett feladatok sokszínűsége is. A földműveléssel kapcsolatos szervezés és felügyelet az ő feladatköre, ezeket akkor is ő végzi, ha férjével egy helyszínen tartózkodnak. Itt az egyetlen segítségé gesztelyi ispánja, Miskén Mihály, aki néha árut ad el, pénzt visz Oroszéknek, terményt mér fel és leveleket kézbesít. A gabona aratásának, szórátásának, elraktározásának, feldolgozásának és eladásának felügyelete az asszony feladata. A szervezési feladatok oroszlánrészét teszik ki az áruszállítások, amelyek nemcsak azok eladása, hanem a birtokrészek egy helyről történő ellátása szempontjából is kiemelkedők. A feleség hetente foglalkozik a csónakon, szánon vagy szekéren történő élelem- és eszközellátással, valamint a nem szőlőműveléssel foglalkozó szolgálókat is ő fizeti ki. Míg férje ezekben a munkákban évente többször is helyettesíti, addig ő csak a legritkább esetben teszi meg ugyanezt fordított esetben.

Orosz Tamás az állattartással és szőlőműveléssel foglalkozik a napló bejegyzései szerint, ezáltal ő utazik többet, főként a birtokok egymástól távoli helyzete miatt. Ettől függetlenül nem ritka, hogy Szentpétery Éva férje nélkül is útra keljen. A házastársak számos alkalommal egymástól több száz kilométeres távolságra intézik közös ügyeiket, amelyet az az éves ritmus és feladatelosztás tesz lehetővé, amely a napló kvantitatív vizsgálatának segítségével is megvilágítható.

Szentpétery Éváék 1699-ben például összesen 175 napot töltenek el Csicseren kívül. Ebből a feleség 23 napot van egyedül, míg férje 31-et. Gesztelyben összesen 132 napot vannak, nagyrészt együtt. Az utazásaik gyorsak, átlagosan 50 km-t képesek egy nap alatt leküzdeni, de több alkalommal ezt is felül tudják múlni. Évente körülbelül öt nagyobb, négy napot is meghaladó útjuk van. Sajnálatos módon az utazás pontos körülményeit, beleértve a szállítóeszközt és a lovakat nem

írja fel a szerző egyetlen alkalommal sem, azonban a feljegyzett állomásokat és a megérkezések időpontját igen.

Fontos kiemelni, hogy a napló így sem rögzít minden, Oroszékkel kapcsolatos történést. Többször előfordul, hogy Orosz Tamás adásvételi ügyei kapcsán csak részletinformációkat ír le a szerző. Emiatt az a látszat alakulhat ki a naplóról, miszerint annak szerzője elől férje számos dolgot eltitkol, és a férjről szóló, egyébként részletes feljegyzések pont ezt a hiányt hivatottak pótolni. Ennek a feltételezésnek azonban nincsen alapja. A naplóíró ugyanis sok olyan információról is ködösen fogalmaz, amelynek tudja pontos részleteit. Ilyen például a mostohaapjával kötött megállapodása, amelynek részletes tudnivalóit csak a fennmaradt, naplón kívüli dokumentumokból ismerjük meg.²⁷

A kontrollforrás alapján tudható, hogy a szerződés létrejöttékor Szentpétery Éva jelen volt és ismerte annak pontos részleteit, ennek ellenére nem írta le azokat naplójába. Semmi bizonyíték nincs tehát arra, hogy a szerző esetenkénti szűkszavúsága mögött a férj információvisszatartása állt volna. Egészen egyszerűen megesik, hogy Szentpétery Éva nem minden adatot kíván közölni, még akkor sem, ha máskor hasonló esetekben megteszi ezt.

Szentpétery Éva férjével közösen gyakorolt birtokigazgatását érdemes összevetni az eddig megjelent szakirodalom kortárs példáival, még annak figyelembevételével is, hogy a bennük szereplők mind (naplóval nem rendelkező) főnemes asszonyok voltak, akik szélesebb anyagi és egyéb lehetőségekkel rendelkeztek.

Báró Apor Péter felesége, a Szentpétery Évával közel egyidős Kálnoki Borbála nagyban támaszkodott „egykori kancellárhelyettes” apja társadalmi megbecsültségére abbéli céljai elérésében, hogy örökölt birtokait férje helyett maga igazgathassa. „Háromszék Királynője” szigorú erdélyi „gazdaasszony” hírében állt, leveleiben gyakran intette takarékosagra szolgálát.²⁸

A Nyugat-Magyarországon élő Batthyány Ferencné Lobkowitz Poppel Éva az udvartartás terén folytatott önálló munkákat. Csúcsteljesítménynek számító, 17. századi építkezései során Dobrán lévő várkastélyát egy többfunkciós főnemesi udvarrá alakította. Kincses Katalin Mária szerint „Dobra gazdasági, politikai, katonai, közigazgatási és [...] információs központ, valamint a helyi adminisztráció színhelye” volt.²⁹

Az ilyen, autonóm nőalakok sorába illeszkedik Csáky Kata személye is. Ő, a 18. század derekán, gróf Csáky Zsigmond északkelet-magyarországi főnemes lányaként hosszas csatározásokat folytatott férjével, Bethlen Miklóssal hozományának elköltése kapcsán. A vita odáig fajult, hogy saját birtokainak intézésébe

²⁷ MNL OL 423. 12. cs. 1701.

²⁸ PAPP Kinga 2020, i. m. 123–124.

²⁹ KINCSES Katalin Mária, *Egy nyugat-magyarországi párhuzam, Batthyány Ferencné Lobkowitz Poppel Éva udvartartása = Erdély és Patak fejedelemasszonya Lorántffy Zsuzsanna II, Tanulmányok születésének 400. évfordulójára*. szerk. Tamás Edit, Sárospatak, Sárospataki Rákóczi Múzeum, 2000 (A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei, 2), 174–177.

nem vonta bele férjét, és többször hangsúlyozta, hogy az gyermekként kezeli őt. Férje halála után korszerűen igazgatta birtokait és rendezte a családi adósságokat.³⁰

Rákóczi Erzsébet 17. századi története és személyes küzdelme nagyon hasonló ehhez. Férjével, gróf Erdődy Györggyel folytatott veszekedései többször férje elhagyásába is torkolltak. Rákóczi Erzsé sérélméi abból fakadtak, hogy férje a birtokok tisztartóit sem engedte lecserélni számára, többször felülírta az asszony e területen hozott döntéseit. A házastársak közötti békülések az asszony autonómiáján segítettek valamelyest, de Rákóczi Erzsé így sem tudott kibontakozni a birtokgazdálkodás terén. A főként Sáros vármegyei birtokain lakó szolgálái is nehezítették helyzetét: folyamatos lázongásaik akadályozták az asszony által kitűzött birtokfejlesztési célok elérését.³¹

Az „öntörvényű palatinusné”, Thököly Éva, Esterházy Pál második feleségének 17. század végi birtokgazdálkodása nagy párhuzamokat mutat Rákóczi Erzséjével. „Ügyes vállalkozói szelleme” ráadásul úgy bontakozott ki, hogy házasságába nem hozott örökölt vagyont és birtokokat. Apai öröksége híján először bekapcsolódott a férje melletti munkálatokba, segített a termények és állatok eladásában. Később a perek és tárgyalások során visszaszerzett örökségét részben arra használta, hogy a férjétől különálló birtokát kiépítse és ezzel elfoglalja magát. Nagy marha- és sókereskedelmet folytatott, hiteleket folyósított a helyi kereskedőknek és valamelyest a borkereskedelemmel is megismerkedett. Férjével és a szolgálókkal hasonló küzdelmeket folytatott, mint az előbbi esetben szereplő főnemes asszony.³²

A fenti példák mindegyikénél megfigyelhető egy mintázat. A bennük szereplő asszonyok férjeik melletti mozgásterük szélesítésére hozományukat és talentumukat használták fel. Szentpétery Éva férje melletti, partnerinek nevezhető státuszára is minden bizonnyal ez a két tényező gyakorolt döntő befolyást. Feleségként és gazdasszonyként is megállta a helyét a tudatosan leosztott gazdasági szerepkörben, amelyben nemcsak a ráosztott feladatokra volt kíváncsi, hanem igyekezett belelátni férje tevékenységébe is.

Az itineráriumok és a szerző időfelfogása

Ahogy arról korábban már szó volt, a több megyére kiterjedő tulajdoni- és kapcsolati hálók/hálójuk miatt Szentpétery Éva és Orosz Tamás sokat voltak távol otthonuktól, mindennapjaik jelentős részét utazással töltötték. A naplóban összesen több mint 60 személyt említ a szerző a szolgálókon és a mesterembereken

³⁰ „Minden öröömöm elegyes volt bánattal”, Csáky Kata levelezése, kiad. Papp Klára, Debrecen, Erdély-történeti Alapítvány, 2006, 26–27, 37, 40.

³¹ BENDA Borbála, *Rákóczi Erzsébet a birtokos és gazdálkodó = A nők világa, Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok*, szerk. Fábri Anna, Várkonyi Gábor, Bp., Argumentum, 2007. 19–28.

³² VISKOLCZ Noémi, *Az öntörvényű palatinusné, Thököly Éva (1659–1716)*, Akadémiai doktori értekezés, Miskolc, 2022, 153–155, 159–165, 203–205.

kívül. Ezek egy részével folyamatosan kapcsolatot ápol a házaspár, számos alkalommal látogatják is egymást az évek során.

Szentpétery Éva, a köznemes asszony tehát nagy rutinnal birkózott meg a térben távol lévő és pontos szervezést igénylő feladatokkal. Az idővel azonban nem csak jól bánt, egyéb jelentőséget is tulajdonított neki. Erre önmagában utal természetesen már a napló műfaja, férje hollétének feljegyzései és az itineráriumok is. Ugyanakkor ezeknél többről is szó van esetében, amely előbbieknél egy sokkal elméletibb kíváncsiságra vall. Szentpétery Éva minden esetben fontosnak vélte elhunyt gyermekeinek órára pontos élettartamát megörökíteni. „3 órákor pedig, délután lelkét az ő Teremtőjének szent kezébe adta. [...] Úgy rendelvén a mindenható Isten életének folyását, amely napon déleesti három órákor tájban lett[!] ez árnyékvilágra, azon napon déleesti három órákor, s három esztendőt és egy hónapot élvén lett életének vége is” – írta például első gyermeke elvesztésekor.

Balogh Piroska tanulmányából tudjuk, hogy Bethlen Miklóst mennyire izgatta saját testének változása az idő függvényében. Mély, filozofikus gondolatai a „test és lélek különválásának” érzékeléséről is értekeztek: „Itt fekszik ugyan a testem ebben az ágyban, de régen pokolban vagyok” – írta.³³ A naplóban ugyanilyen szintű gondolatiság nem jelenik meg, de a Fónagy Zoltán által felvázolt átlagos, a témával kapcsolatos nemesi érdeklődésnél így is többet láthatunk benne. A történész kutatásai arra mutatnak rá, hogy a nemesség műveltebb rétegénél sem volt magától értetődő a naptár pontos ismerete a 17–18. században, sőt a 19. századi erdélyi falusi nemesség számára a működő óra is ritka jelenségnek számított. Az „óraorientált időfelfogás” csak a kereskedő, városi nemesség sajátja lehetett a rétegen belül a korszakban.³⁴

Szentpétery Évához hasonló feljegyzést a nála rangosabb családba és később, 1700-ban születő Bethlen Katánál látunk felbukkanni, aki szintén leírta gyermekei halálának pontos időpontját.³⁵ Szentpétery Éva idővel kapcsolatos műveltsége tehát feltételezhetően átlagon felüli lehetett, jóllehet az érdeklődése például az ünnepekre hangsúlyosan nem terjedt ki, legalábbis a naplójában nem említett egyet sem.

Szentpétery Éva alkalmi és évértékelő imái

A naplóíró személye jó példája annak, hogyan nőtt meg az írni-olvasni tudó nők száma a korszakban, ám az eddigi szakirodalom alapján úgy tűnik, Szentpétery Éva kiemelkedett közegeből. Tóth István György szerint Nyugat-Magyarországon

³³ BALOGH Piroska, *Térpoétika és testírás Bethlen Miklós Önéletírásában = Reformer vagy lázadó? Bethlen Miklós és kora*, szerk. Horn Ildikó, Laczházi Gyula, Bp., L'Harmattan, 2020, 210.

³⁴ FÓNAGY Zoltán, „Minden helynek megvan a maga ideje”, *Ember és idő viszonya a 19. századi Magyarországon = Uő, „Atyám megkívánta a pontosságot”, Ember és idő viszonya a történelemben*, Bp., MTA TI, 2016 (Századok Könyvek), 75–78, 82–86.

³⁵ NÉMETH S. Katalin, *Bethlen Kata Önéletírása és a XVIII. századi halotti beszédek = Irodalomtörténeti Közlemények*, 88(1984), 197.

a 17. század közepén természetes volt a középnemesség nő tagjainak írástudatlansága. Még a megőrzvegyült, írásra kényszerülő asszonyok írásképe is gyakorlatlanságot tükrözött. A 18. század elejére a nemek közötti egyenlőtlenség csökkent, de a térségben még az előkelő asszonyok írása is „bizonytalan, gyerekes” maradt. Mindez csak a 18. század végére javult, a kisnemes asszonyok azonban ekkor sem tudtak magabiztosan írni.³⁶

Monok István a fentieket azzal a megállapításával egészítette ki, miszerint a női írni és olvasni tudás nem volt minden esetben gátja a műveltségnek. A boszorkányperek tanulmányozása során ugyanis kiderült, hogy a teljesen analfabéta nők is jól ismerték a nevesebb könyvek tartalmát, és a szóbeliségen keresztül terjesztették is azokat. Előbbiek mellett pedig fontos megállapítani, hogy a köznemes nők esetében kifejezetten rossz forrásadottsággal kell, hogy beérje a kutató. Így akár, például a kivételes esetnek tűnő, Péter Katalin által bemutatott Miskolczi Csulyak Istvánné Szikszai Judit tudása is általánosabb lehetett, mint az a források számából kiderül.³⁷

Erre erősít rá Szabó András tanulmánya is. Szerinte a 16. században megjelenő, női nemet támadó munkák is a női szerepekben végbemenő változást mutatják meg. Azt a műveltségre is kiterjedő jelenséget, amely ráadásul azzal is járt, hogy a „reformáció (és később az ellenreformáció) leglelkesebb híveivé” is az asszonyok váltak.³⁸ Ez a magyar viszonyok között különösen fontos tény, hazánkban ugyanis az átlagosnál több teológiai mű fordítása jelent meg a különféle felekezetek ellenjavaslata dacára.³⁹

Kijelenthető azonban, hogy igazán magas színvonalú munkák eddig csak főnemes asszonyoktól kerültek elő, és ezek az ő köreikben is ritkaság számba mennek. Wesselényi Kata vagy Csáky Kata vallásos művei valószínűleg unikumnak számítottak a korszakban. Hozzájuk Szentpétery Éva naplója sem hasonlítható. Az ugyanis nem tartalmaz olyan direkt, mély és kritikus üzeneteket, mint például az előbbi, a korabeli nevelési szokásokkal és a vallástalanság újkénti ártalmaival szemben támasztott véleményei.⁴⁰ Ugyanígy nehéz politikai állásfoglalást kiérezni belőle. Ennek ellenére bővelkedik olyan tartalmakban, amelyek még a folyamatosan változó női szerepekhez képest is újként hatnak.

³⁶ TÓTH István György, „Mivelhogy magad írást nem tudsz...”, *Az írás térhódítása a művelődésben a kora újkori Magyarországon*, Bp., MTA TI, 1996 (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok, 17), 139–145.

³⁷ MONOK István, *A női könyvtulajdonos, a női olvasó a 16–17. században = A zsolnártól a rózsaszín regényig, Fejezetek a magyar női művelődés történetéből*, szerk. Papp Júlia, Bp., PIM, 2014, 79–80; PÉTER Katalin, *Az olvasó nő eszménye a 17. századi Magyarországon = A középkor szeretete, Történeti tanulmányok Sz. Jónás Ilona születésnapjára*, szerk. Klaniczay Gábor, Nagy Balázs, Bp., ELTE BTK, 1999, 323–332.

³⁸ SZABÓ András, *Női művelődés a 16. századi Magyarországon* = PAPP Júlia 2014, i. m. 72–76.

³⁹ PÉTER Katalin, *Papok és nemesek, Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációval kezdődő másfél évszázadból*, Bp., Ráday Gyűjtemény, 1995 (A Ráday Gyűjtemény Tanulmányai, 8), 49–50.

⁴⁰ DEÉ NAGY 2010, i. m. 158.

Többek között ilyennek számítottak Szentpétery Éva imái, amelyeket következetesen, meghatározó eseményeknél jegyzett le. Ezek közé tartozott saját gyermekei születésének, halálának és az új naptári évbe lépéseknek az alkalmá.

Az előbbiek imái rövidek a dokumentumban. A halállal kapcsolatos imák az emberi élet végességéről szóló isteni törvények elfogadásán túl a gyermekek korai elvesztése fölötti megkülönböztetett bánatot jelzik. A szerző ugyanis édesanyja és bátyja halálakor nem, azonban két elhunyt gyermekénél szó szerinti ismétlésben írja rövid imáit: „Az Úr adta, ő vette el, legyen szent neve érette.”

A születések imái a keresztyén erényeket sorolják fel és kérik azokat a gyermek(ek) számára: „...kit [ti. újszülött gyermeket] az Úristen neveljen fel igaz hitben, örösisen meg Szentlélekkel. Kegyességgel, isteni szeretettel, félelemmel, hűséggel töltsé bé, hogy lehessen hasznos szolg[ál]ója⁴¹ a nagy Istennek. Ámen.” A születési imák is szó szerint megegyeznek egymással, egyetlen kivételt a fiúgyermek „fölött elmondott” jelent. Ez, a fenti sorok után, a következőképpen folytatódik és zárul: „...és [lehessen] hív előmozdítója Isten Anyaszentegyházának. Ámen.” A distinkció okait a korszak nőkhöz képest cselekvőképesebb férfi-képében, vagy pedig a már a szülők által ekkor fiú gyermekükre kirótt szerzetesi szerepkörben találhatjuk meg.

A művet azonban első ránézésre is azok az évvégi imák teszik számottevőbbé egy gazdasági naplónál, amelyek hosszabb, egybefüggő szöveggént négyszer is megjelennek benne. Ezek adják meg a kereteit a sűrűbben jegyzetelt utolsó éveknek is. A négy szöveg több logikai szakaszra bontható szét. A legtöbb szakasz évente ismétlődik, azonban vannak olyanok, amelyek az adott esztendőben történetekhez képest változnak.

Az első szakasz az Istennek való hálaadásról szól. A szerző itt nyilvánít köszönetet azokért az áldásokért, amelyeket Istentől kapott. Megköszöni keresztyén neveltetését, hálát ad a hűséges férjéért és azért, hogy életben maradt az előző esztendőben. „Felségednek örökkivaló hála, hogy engemet, érdemtelen szegény bűnes szolgálóleányodat, keresztn szülék által a világra hoztál, igaz ismeretredre juttattál és a Jesus Christus tudományában felneveltél, és az én árvaságomban is engemet el nem hagytál, hanem gondomat viselted és hó házastárssal engem megáldottál.”

A második szakasz az egyetlen változást mutató rész. Szentpétery Éva a rosszabb évek végén itt sorolja fel a nehézségeket és kéri ezek megváltozását, míg a jobb évek lezárultával az áldásos események fennmaradását vagy megismétlődését. Külön szakaszba illik a hitben való megmaradás, Isten által e szemléletben való megtartás, amelyet szintén megköszön a szerző és kéri ennek fenntartását egészen haláláig.

Ezután következik a szerettek, jószágok és saját maga gondviselésbe ajánlása, amelyet a bűnbánat egészít ki. „Továbbá, a te atyai gondviselésed alá ajánlom ez új esztendőben szerelmes uramat, szerelmes gyermekimet, minden atyámfiait és barátimot, egész házam népét, minden jószágomot és marhámot, [...] áldj meg

⁴¹ Szövegromlás.

engemet, azokkal együtt.” Az ima utolsó eleme minden esetben az üdvösséges halálra való gondolással és annak kérésével zárul. „Végtére, adj csendes, üdvösséges kimúlást a világából, ámen.”

Nem tudjuk, hogy Szentpétery Éva honnan vette imái szövegét. Erdélyi Zsuzsanna és Fazakas Gergely Tamás gyűjtéseiben velük megegyezőt nem találtam.⁴² A szerző mindenestre az Istenhez szóló szövegeket szó szerint ismétli az adott alkalmakkor, és nagy odafigyeléssel, következetesen alkalmazza őket, megkülönböztetve például egyes haláleseteket egymástól. Ezek együttese egy megtanult szimbólumrendszerre enged következtetni, amelyben ugyanakkor a szerző képes személyes véleményét is megjeleníteni az egyes szövegrészek időnkénti változtatásával és hangsúlyossá tételével, ezzel éveinek értékelésére is használva a szakrális textusokat.

Ezeket túl az imák jelentősége abban is áll, hogy felvázolják a kora újkorban újonnan megjelenő női szerepeket.⁴³ Ezeket, a szakirodalom által történelmi szakaszokra bontott szerepeket ugyanis Szentpétery Éva egyszemélyben megtestesíti. Lengyel Tünde szerint az első ilyen szerepet előhívó társadalmi cezúrát a mohácsi vész gyakorlati szükségletei hozták, amelyek következtében „az idealizált, otthon ülő, rokka pergetéssel és imádsággal foglalkozó asszony képét háttérbe szorította a mindennapok túlélésére törekvő, sokoldalú, határozott nő alakja.” A 16–17. században azonban még nem volt kritérium a nők írni-olvasni tudása férjhezmenetelük előtt. A „tényleges változást csak a 18. század hozta meg, amikor a vidéki udvarházakból, kastélyokból átköltöző »felsőbb« társaság kommunikációs és értelmiségi bázisaként létrejöttek a városi »szalonok«.”⁴⁴

A társadalom tetején elhelyezkedő nők műveltségének megítélése azonban nem mindig tartotta a gyakorlattal a lépést, sokszor ambivalens képet mutatott. V. László Zsófia szerint „a kivételes képességű nők és a halotti beszédekben megjelenő engedelmes, otthonába zárkózó asszony ideálképe között ellentmondás feszült.”⁴⁵

Várkonyi Gábor ezt a jelenséget a nyilvánosság szempontjából vizsgálta meg. Szerinte a kora újkorban a „nőket [...] a nyilvános terekről, a közterekről igyekeztek kizárni, és a család, vagyis a magánélet keretei közé próbálták beszorítani.”

⁴² FAZAKAS Gergely Tamás, *Siralmas imádság és nemzeti önszemlélet, A lamentációs és penitenciás sirás a 17. század második felének magyar református imádságoskönyveiben*, Debrecen, Debreceni Egyetem, 2002 (Csokonai Könyvtár, 50); *Hegveti hágék, lőtőt lépék, Archaikus népi imádságok*, kiad. Erdélyi Zsuzsanna, bev. Ortutay Gyula, Pozsony, Kalligram, 2013.

⁴³ Megjegyzendő, hogy a szerző a korszak egyik fő női műveltséggel összefüggő területét, a gyógynövényekkel való foglalkozást nem említi, dacára annak, hogy egy alkalommal szemének betegségét is lejegyzí.

⁴⁴ LENGYEL Tünde, *Esettanulmány a kora újkori női műveltség kérdéséhez, Elvárások, lehetőségek, határok = Századok*, 153(2019), 237, 240, 248–249.

⁴⁵ V. LÁSZLÓ Zsófia, *Példás asszonyok, Női szerepek változása a protestáns halotti beszédek tükrében (1711–1825)*, Bp., Ráció, 2021 (Ligatura), 83–208. Vö. NAGY Zsófia Borbála, *Asszonyok „árnyék képe”, Nőkérdés a XVIII–XIX. századi halotti beszédekben = Irodalomtörténet*, 32(2001), 23–41.

Ennek oka az volt, hogy a korabeli felfogás szerint a nőket a lehető legteljesebb módon kellett védeni a „külvilágtól”. Az „udvari arisztokrácia számára ezek a kívánalmak [azonban] teljesíthetetlenek voltak”. A főnemesség körében a nőknek is megvoltak a kijelölt feladataik, amelynek a „közszeretlenség” és a politikai információszerezés is részét képezte.⁴⁶

A fentiek tehát megkövetelték az arisztokrata nők művelődését, azonban erre a környezet, személyes ambíció és/vagy tehetség is erősen kihatott. A szellemi csúcsteljesítményt nyújtó, gazdasággal, pláne politikával is foglalkozó nők száma még a 18. században is csekély volt. S. Sárdi Margit szerint ennek az lehetett az oka, hogy a nők még ekkor is „kommunikációs gáttal” találták szembe magukat. Ennek volt az is köszönhető, hogy „saját, apró gondokkal teli életüket nem ítélték megőrzésre érdemesnek, információtelítettnak.”⁴⁷ A női szerepváltozások tehát nagyon lassan mentek végbe a korszakban és még a 18. század végén is számos társadalmi akadályba ütköztek.

Ezekkel az akadályokkal Szentpétery Éva is biztosan találkozott, de ahogyan az jól látszik, nem csak mint eszményített, otthon maradó, áhítatos asszony jellemezhető, aki fohászában egyedül háza népére gondol, hanem mint magabiztosan gazdálkodó, sőt pennájával is könnyedén bánó, „Jesus Christus tudományára” is fogékony művelt köznemes is.

Érdeklődés a közélet iránt

Szentpétery Éva ezen túl más „tudományok” iránti érdeklődéséről is számot adott feljegyzéseiben. A napló alapján megállapítható, hogy valamelyest figyelte a közéleti történeteket, fontosnak tartotta őket, ha csak említés szintjén is megőrizni.

Noha a férj vármegyegyűlésen való részvételéről a napló általában nem annak politikai vonzata, hanem, mint más esetekben is, a férj általános holléte miatt tudósít, egy alkalommal a szerző fontosnak tartja kiemelni, hogy Orosz Tamás tisztújítás gyanánt utazik el otthonról. Ennél még érdekesebb az a feljegyzés, amelyben a szerző az akkori fontos politikai esemény, a hegyljai felkelés első napjáról tudósít: „die 1. Juli verték fel az ujheli [Sátoraljaújhely] sokadalmat” – írja.

Ezt azonban még mindig nem lehet mély tudásvágyként aposztrofálni a szerző esetében. A lejegyzés oka elsősorban a politikai esemény rájuk mért hatása miatt lehetett fontos számára, hiszen 30 nap elteltével már arról olvashatunk, hogy a család „Ungvárra menekül a kuruc előtt”. Papp Klára szerint Csáky Istvánné Zichy Klára 1698-as levelében is pusztán azért érdeklődött az oszmán csapatok hollétét illetően férjénél, hogy saját fizikai biztonsága felől tájékozódjon. A szerző szerint

⁴⁶ VÁRKONYI GÁBOR, *Ünnepek és hétköznapiak, Művelődés és mentalitás a török kori Magyarországon*, Bp., General Press, 2009, 111–117.

⁴⁷ S. SÁRDI 2014, i. m. 271.

ennek magyarázata Zichy Klára – a jóllehet politikai eseményeket alakító – „férjtől távoli családi birtokon való tartózkodása” és ebből fakadó elzártága lehetett.⁴⁸

Egy köznemes északkelet-magyarországi asszony esetében ugyanez hatványozottan megállhatta a helyét. A korszakban egyébként is ez volt a kíváncsi. A Pázmány Péter szerint „ostromlott várként” védendő leányokat és asszonyokat elzárták a „külvilágtól”, és még az arisztokrácia esetében is, ahol ez „teljesíthetetlen”⁴⁹ kíváncsi volt, kevés esetben találkozunk a fentínél nagyobb női érdeklődéssel a műfaj iránt.⁵⁰

A kérdés az, hogy Szentpétery Éva ebbe a nyitott „társaságba” tartozott-e. A fentiekén túl ugyanis volt még egy politikai üggyel kapcsolatos bejegyzése. Amikor mostohaapja, Nemessányi Bálint a bujdosásból hazatért a családhoz, a szerző a távollét okát nyíltan közölte, jóllehet biztosan tisztában volt az információ veszélyességével fiatal kora ellenére is. Amennyiben a szerző pusztá érzelmeit szerette volna kifejezni édesanyja férjével kapcsolatban, ez az információ elhagyható lett volna.

A női magánvagyon védelme

Az előbbieken túl, a korszak nőjogi kérdéseibe is kíváló betekintést enged a napló. Szentpétery Éva már fiatal házasként igyekezett saját tulajdonjogait bebiztosítani férjével szemben. A köznemes asszony rögtön a napló első soraiban fontosnak vélte hangsúlyozni részesedését a 2100 forintot kóstáló, Orosz Tamással közösen megvásárolt „gesztelyi jószágban”. Az összeg eloszlásának pontos arányait és a közösbe befizetett pénz forrását mint igazolást is lejegyezte. „Salgón egy pusztát 160 magyar forinton, meg újabban egy pár arany peracet, egy arany rubintos bogláromat: azt is eladtam 160 százhatvan magyar forintokon, meg ugyan Orosz Zsigmond uramnak adtam valami ólom tálát az eperjesi kannagyártónál, azt is magam pénzemen váltottam ki huszonöt magyar forintot és így az én saját [!] pénzem vagyon Gesztelynek áraban: ötszázhuszonöt forint [...]”⁵¹

A szakirodalom alapján az ilyen, házasság alatti „közös szerzeményekre” való odafigyelés „modern” gyakorlatnak számított, a Somogy vármegyei végrendeletekben például csak a 18. században jelent meg. Jogi jelentősége abban állt, hogy a korábbi felfogással ellentétben a házasfelek által közösen megvásárolt földek kapcsán a női fél szerepét is elismerte a birtokszerzésben és (más házasságból

⁴⁸ PAPP Klára, *Arisztokrata nők a politikáról, avagy miféle témákat érintettek az arisztokrata nők a családi levelezésekben = Tisztelgő tanulmánykötet Czövek István professzor 75. születésnapjára szerk.* Vinnai Győző, Szoboszlai György, Zsoldos Ildikó, Bp., Nyíregyháza, MTT, 2021, 31–32.

⁴⁹ VÁRKONYI 2009, i. m. 112–113.

⁵⁰ Pl. Czobor Erzsébet a főispáni tisztséget is betöltötte férje halála után, ld. LENGYEL 2019, i. m. 247. Kálnoki Borbála pedig tanácsokkal látta el házastársát a politikai döntések terén, ld. PAPP Kinga 2020, i. m. 113.

⁵¹ Szövegromlás.

való) gyermekeinek is tulajdonjogot, valamint öröklést biztosított velük kapcsolatban.⁵²

Nem tudjuk, hogy Szentpétery Éva, az önmagában is kiemelendő törekvésén túl érvényt tudott-e szerezni akarátának, második házasságából ugyanis nem születtek gyermekek, akikre ilyen vagyont hagyhatott volna. Ugyanígy végrendeletében, habár kiemelte, hogy második férjével is volt közösen szerzett telke, ennek rá eső hányadát hitvesére hagyta.

A saját földjeihez fűződő viszonyát és felfogását azonban jelzi, hogy lánya és fia között, habár összes földjét egyenlően osztotta el testamentumában, azokat, amelyek férjhez menetelük, illetve felnőtt korba lépésük után nagyapai jussuként jártak volna nekik, csak halálakor szolgáltatotta ki számukra a részben saját maga által vásároltakkal együtt.⁵³ Ahogyan tehát férjeivel szemben nem tudta, illetve, akár szándékosan is nem akarta érvényesíteni a fentieket, úgy gyermekeivel szemben még jogsérelmet is elkövetett.

Szentpétery Éva ilyen mértékű tudatossága és a női tulajdonlással kapcsolatos hozzáállása nem tudjuk, hogy a családjából eredt-e. Édesapja, megőrződött végrendelete alapján – ahogyan ezt hangsúlyozta is –, nem tett különbséget ősi és szerzett birtokok között lány leszármazottai hátrányára, ez kevésbé volt úttörő, mint a lánya által tanúsított viszonyulás.⁵⁴

Noha a naplóban más hasonló eset nincs lejegyezve és ez sem közvetlenül kapcsolódik a témához, érdemes megemlíteni azt a hosszú feljegyzést, amely szintén az ego-dokumentum elején helyezkedik el. Szentpétery Éva leírta egy olyan pernek a részleteit, amelynek szereplői később egyszer sem kerültek elő a kötetekben. A jegyzet eleje sajnos hiányzik, azonban a contractus eredménye fennmaradt. A leírás szerint egy bizonyos Domik Menyhért és atyafiai 1200 forintot nyertek, melyet a „pécseitekkel” (Péchy) megalkudva úgy hajtottak végre, hogy a „prinyi [Perényi] úrfik” azt jobbagyban, szőlőbirtokban voltak kötelesek kifizetni.

Nem valószínű, hogy a napló bejegyzése azt a korabeli szokást mutatja, amely a családon belüli perek és osztozkodások éber figyeléséről szólt. A korszak leszármazási táblái tanúskodnak arról, hogy mennyi per zajlott a családokon belül az egyes kihalt ágak javai felett, azonban Szentpétery Éva feltételezhetően nem azért akarta tudni az eredményt, hogy később férjével megtámadhassák azt. Habár a jegyzet első fele hiányzik, sejthető, hogy a fentiek még az elveszett résszel együtt

⁵² SZIJÁRTÓ M. István, *Nemesi társadalom és politika, Tanulmányok a 18. századi magyar rendiségről*, Bp., Universitas, 2006, 45–49. Vö. A 17. századi soproni végrendeletekkel: 17. századi Sopron vármegyei végrendeletek, kiad. Horváth József, Dominkovits Péter, Sopron, Soproni Levéltár, 2001, 39–41. Továbbá a főnemesek 16–17. századi végrendeleteivel: HORN Ildikó, *Nemesasszonyok végrendelezési szokásai az Erdélyi Fejedelemségben = Mindennapi válaszítások*, szerk. Erdélyi Gabriella, Tusor Péter, Bp., MTA TI, 2007, 328, 338–339.

⁵³ MNL OL P 423 13. cs. 1718.

⁵⁴ SZIJÁRTÓ 2006, i. m. 45–47.

is kevés információt nyújtottak volna ehhez, ráadásul olyan szereplők ügyéről volt szó, akik nem a közvetlen rokonság tagjai voltak.

Az ügy megemlézése mögött talán a köznemes asszony jogi érdeklődése állhatott. Lehetséges, hogy tanulságként írta fel az esetet, számítva arra, hogy az itt szerzett tapasztalataira még szüksége lehet a jövőben, főként fent említett céljai megvalósítása érdekében.

Összességében a naplóírónak a témával kapcsolatban tanúsított magatartása nem csak jellemére mutat rá, de annak a változásnak is jó példája, amely a földbirtoklás terén a társadalomban a 16. századi patriarchális Tripartitum és a 18–19. századi, a nőket birtokjogi téren elismerő időszak között zajlott.⁵⁵ Szentpétery Éva önálló földbirtokosként is megjelent és a legmodernebb gyakorlatokat is már nagyon fiatalon igyekezett elsajátítani.

Anyaság és halál: Szentpétery Éva érzelmei

A napló időrendisége miatt tökéletesen érzékelteti a kor emberének gyakori találkozását a halállal. Szentpétery Éva félárván kezdi meg házasságát, melynek elején elveszíti egyik gyermekét, idősebb húgát és a szülésbe belehalt édesanyját, fiatalabbik húgával együtt. A későbbi évek során sűrűn jár temetésekre, újabb gyermeke hal meg, és végig ott lebeg feje felett a szintén életveszéllyel kecsegtető politikai szerveződések damoklész kardja.

Imáiban is nagyrészt a halál témaköréről esik szó. Az évertékelő könyörgései keretes szerkezetét az életben maradás megköszönése és az eltávozás utáni, mennyországba való bejutás kérése mint kezdő és záró motívumok adják. Knapp Éva és Tüskés Gábor szerint a 17. század közepétől több új halálértelmezés jelenik meg az erről szóló forrásokban. Ezek közül „a bármikor bekövetkező halál készséges elfogadásának toposza” jól megfigyelhető a naplóban is, ugyanakkor a halálra való felkészülés⁵⁶ kevésbé hangsúlyosan kerül elő benne. A szerző természetesen igyekszik magáról bűnbánó és mások fölött anyáskodó képet kialakítani, de direkt módon ezeket a cselekedeteket nem köti össze az üdvözléssel, talán éppen protestáns hite miatt.

A „jó halál” körüli gondolatok és a „barokk vallásosság” felfogása – miszerint célszerű, ha a végrendelkezők „még erejük teljében fogalmazzák meg végakarukat, mert a halál kapujában a földi hívságok helyett már a lélekkel kell foglalkozni”⁵⁷ – szintén kimutatható a dokumentumban. A szerző többször leírja, hogy a haldoklók a haláluk előtti órákban imáikkal készülnek a Mindenhatóval való

⁵⁵ Uo., 38, 54–55.

⁵⁶ KNAPP ÉVA, TÜSKÉS GÁBOR, *Dissimulatio mortis, A halál koncepciói a kora újkori irodalmi emblematikában = Színlelés és rejtőzködés, A kora újkori magyar politika szerepjátékai.* szerk. G. Etényi Nóra, Horn Ildikó, Bp., L'Harmattan, Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület, 2010, 355, 372.

⁵⁷ HORN 2007, i. m. 326.

találkozásra. A szerző édesanyja haláláról sem véletlenül emlékezik így meg: „[Dobay Anna] sok istenes imádsági és fohászkodásai között éjfél után két óraker lelkét az ő Teremtőjének kezébe ajánlotta, kimúlt ez árnyíkvilágból [...]” Az ’ars moriendi’ aktusának megörökítése a halott jó keresztény képét állíthatta ki, melyben teljesítette élete utolsó nagy feladatát.⁵⁸

A naplóíró ritkán emlékezik meg érzelmeiről, ám az esetek többségében ezeket nyíltan, direkt módon adja közre. Elsőszülött, akkor hároméves gyermeke elvesztéséről hosszan ír.⁵⁹ „[1698] Die 26. Februari kezdett rosszul lenni az én szerelmes kedves édes leányom, szerelmes Orosz Anyuskám. [...] [az Ásgútra való érkezés után] Még szegény lyánykámot életben tanáltam, de már nem szólhatott a lelkem, hanem csak az szép szemeivel megnézett. Sokáig le nem vette a szép szemit mind rólam, mind uramról. Utoljára a kezeckéjét adta mind nekem, mind uramnak, úgy búcsúzott el tőlünk az én szerelmes elsőszülemem. 3 óraker pedig, délután lelkét az ő Teremtőjének szent kezébe adta. [...] nekem, keserves anyjának nem kicsiny keserőségemre. Az Úr adta, ő vette el, légyen szent neve érette.”

Mostohaapjának már többször említett, bujdosásából való 1694-es hazatérésénél is bővebben fejti ki érzéseit. „Hazajött az én édes, kedves apámuram, kit én nagy szívem szakadván vártam, s kértem az én Istenemet azon, hogy hozza ki az Úristen hova hamarább közinkben, kit is az Úristen ennyi bujdosási után hazahozta, kéért[!] légyen áldott és szent az Úrnak neve érette.”

Két kishúga és édesanyja halálakor kevesebb szót ejt a benne dúló érzelmekről. A korábban született, másfél hónapos testvére 1697-es elvesztését tényszerűen közli, noha ez az első, általa lejegyzett haláleset. Édesanyja 1698-as, szülés közbeni halálának körülményeiről sokat ír, felette érzett fájdalmit rövidebben fejti ki. „Az én holtig való nagy keserőségemre engemet nagy gyámoltalan keserves árvaságra hagyván az én szerelmes kedves, édes asszonyom, anyám.”

1700-ban, negyedik gyermekének elvesztését hasonlóan közli. A „nem kevés keserőséggel” járó történeteket a naplóba két helyre is beírja, csak az egyiknél írva előbbi emócióit. A második anyai gyász tehát enyhébben kerül közlésre, talán az évek lelket edző hatásából fakadóan.

A lányokat két külön helyre temetik el, az első „néhai nagyatyja örökségében” Ásgúton, míg utóbbit a csicseri templomban. A helyszínválasztás sem biztos, hogy jelzésértékű megkülönböztetést takar, mindkettőjüket ott helyezték végső nyugalomra, ahol elhunytak.

A gyermekhalál gyászához kapcsolható a hitben való megtartás megköszönése is. A szerző a következőképpen fogalmaz. „[...] keserőségeim között is [...] a

⁵⁸ SZABÓ Péter, *A végtisztesség. A főúri gyászszertartás mint látvány*, Bp., Magvető, 1989 (Mikrotörténelem), 9.

⁵⁹ Az elhunyt gyermekeket megillető külön bánásmódról bővebben ld. MÉRAI Dóra, *Halál, érzelmek és család a 16–17. századi Erdélyben, A síremlékek mint az érzelmek történetének forrása = Érzelmek és mostohák, Mozaikcsaládok a régi Magyarországon, 1500–1850*, szerk. Erdélyi Gabriella, Bp., MTA TI, 2019 (Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések, Magyar Családtörténetek, Tanulmányok, 4), 78.

te Szentlelkeddel engemet vigasztaltál, s bátorítottál, és az én igaz hitemben megtartottál.” Ez a fajta „hitpróbára” való utalás látható Bethlen Katánál⁶⁰ vagy Wesselényi Katánál is, akik közül utóbbi imáiban apja és gyermeke halála miatt haragját is kifejezi Isten felé.⁶¹ Más esetekben azonban, például Bánffy Dénesnél és Bornemissza Katánál mint szülőknél ennek ellentéte tapasztalható, ők ugyanis „nem jelenítették meg az Istenbe vetett bizalom megrendülését,” a kétség azonban itt is megjelent.⁶²

Egyébiránt Szentpétery Éva a gyermekeit csak azok születésekor, halálukkor és a melléjük fogadott dajkák kapcsán veti papírra, noha két gyermeke 1702-ben már hét- és ötéves. A napló alapján feltételezhető, hogy a szoptatást a dajka, a gyerekevelés feladatait életükben a nagyszülők látják el.

A dajkaalkalmazás ebben az időszakban főként a nemesség privilégiuma volt.⁶³ Amennyiben a naplóíró és férje életritmusát általánosnak vesszük, ez nem is meglepő. A gyakori utazások, amelyeket a szokásosnál is szétszakadozottabb birtok-együttes is indukált, nem engedték meg, hogy a pár éves gyerekeket folyamatosan az anyjuk nevelje. A szülők rendkívüli mobilitását és a korabeli gyors információáramlást azonban jelzi, hogy első gyermekük betegségéről hamar értesültek és együtt azonnal a helyszínre tudtak sietni.

A szerző a férjével kapcsolatos érzelmeit a kor szokásaihoz híven az általános formulákon kívül nem említi a naplóban.

A napló és írójának rövid mérlege

A napló megszületése mögötti okok és motivációk feltárásához további kutatásokra van szükség. Az összképet tekintve számos lehetőség szóba hozható, azonban a napló sokszínűsége megnehezíti a válaszadást. Felmerül a kérdés, hogy amennyiben Szentpétery Éva a feljegyzéseit a birtokigazgatás segédeszközeként kívánta használni, a dokumentum egyrészt miért vegyes műfajú, másrészt miért nem tartalmaz a mezőgazdasági munkákat alapjaiban meghatározó időjárási körülményekről információkat.

Az is felvethető, hogy Szentpétery Éva a munkával készülhetett egy, az édesanyjához hasonló korai halálra is, előre készülve a nehéz asszonyi sorsra. A „csendes, üdvességes kimúlás” után a napló szolgálhatta volna a gyermekeinek birtokjogi védelmét vagy edukációját is azáltal, hogy írója feljegyezte benne a vagyont és a rokonok történelmi szerepvállalását vagy a különböző közéleti eseményeket.

⁶⁰ FAZAKAS 2019, i. m. 54; ld. még NAGY Márton Károly, *A példázattá írt lélek (Szempontok Bethlen Kata Önéletírásának elemzéséhez) = Irodalomtörténeti Közlemények*, 115(2011), 693.

⁶¹ DEÉ NAGY 2010, i. m. 155–156.

⁶² BALOGH Zsuzsanna, *Az el nem felejtett gyermekek. Születés, halálozás és gondoskodás egy XVII. századi erdélyi nemesi familia levelezésében = Fons*, 28(2021), 25.

⁶³ KRÁSZ Lilla, *Születés és anyaság a régi Magyarországon, 16. század–20. század eleje*, Bp., MTA, 2023, 288.

Ez a motiváció azonban éppen azért tűnik kevésbé valószínűnek, amiért az alábbiak is. Szintén gondolhatnánk, hogy a szerző a munkát saját önreprezentációjára használta, hiszen a naplóban számos lenyomata található Szentpétery Éva „tudományos” nyitottságának. Amennyiben viszont az asszony saját műveltségét szeretne volna kidomborítani a munkával, biztosan megemlítette volna köteteit végrendeletében, ahogyan tette azt például Báthori István a meditációi kapcsán.⁶⁴

Profán megfejtés lehet ezeken túl egyszerűen csak az unalomra vagy a naplóíró grafomán természetére fogni a feljegyzések születését, de ezt is érdemes számításba venni. A rengeteg utazás alkalmat adhatott az írásra, azonban kérdéses, hogy ez esetben az igazán érdekes hétköznapi történetekről és főként az ünnepekről miért nem számol be a naplóíró.

Más természetű, de idevágó kérdés, hogy Szentpétery Éva honnan vette a naplóírás ötletét. S. Sárdi Margit szerint mind a női, mind pedig a férfi naplóíróknál megfigyelhető a rokonai példák jelenléte, a nőknek viszont több társadalmi gátat kellett lebontaniuk, mielőtt belekezdtek az írásba, amelyhez így erős individuumra, valamint támogató mikrokulturális környezetre volt szükség.⁶⁵ Wesselényi Kata esetében is jól láthatóan jelen voltak ezek. Deé Nagy Anikó szerint az imanaplók szerzője férje őt „megérintő” példájára kezdett bele műveinek írásába, és a személyes fogékonyság, cselekvőkészség, illetve a megfelelő környezet is adott volt számára.⁶⁶ Szentpétery Éva köznemes rokonaitól egyelőre ego-dokumentumok csekély számban kerültek elő, ugyanakkor éppen egy másik napló az, amelyet a családhoz köthetünk. Szentpétery Éva többször említi Dobay Zsigmond nevű rokonát – vélhetően édesanyja testvérét – feljegyzéseiben. Minden bizonnyal tőle származik a Munkács 1686-os ostromáról tudósító hadinapló, amelyet egy dobai Dobay Zsigmond nevű, Eperjeshez is köthető, Thököly oldalán harcoló lovaskatona írt.⁶⁷ Szentpétery Éva előtt tehát ott állhatott a közvetlen minta, jöllehet ő maga természetesen más témában írt, mint a nagybátyja.

Íráskészsége, mint a korszakban sok más asszonynak, biztosan nem férjétől származott, hiszen már a házassága elején, 1694-ben tökéletes vonalvezetéssel és szép írásképpel jegyzetelt naplójába. Talán, a naplóírás példájához hasonlóan, a betűvetést is Dobay Zsigmond révén sajátította el, de ugyanígy számításba vehe-

⁶⁴ BALÁZS Mihály, *Újabb szempontok Ecsedi Báthori István meditációinak értelmezéséhez = Emlékezés és devóció, Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban, A kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Irodalomtudományi Tanszéke által szervezett nemzetközi konferencia előadásai*, szerk. Balázs Mihály, Gábor Csilla, Kolozsvár, Egyetemi Műhely Kiadó, 2007 (Egyetemi Füzetek, 3), 134.

⁶⁵ S. SÁRDI 2014, i. m. 272, 268.

⁶⁶ DEÉ NAGY 2010, i. m. 151.

⁶⁷ KÓNYA Péter, *Eperjes szabad királyi város szerepe a kuruc mozgalomban = Hegyaljai felkelés 1697, Tanulmányok a felkelés 300. évfordulójára*, szerk. Tamás Edit, Sárospatak, Sárospataki Rákóczi Múzeum, 2000 (A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei, 36), 151. A napló: *Dobay Zsigmond naplója 1686*, kiad. Thaly Kálmán, Pest, Emich Gusztáv, 1868 (Monumenta Hungariae Historica, 2, Scriptores, 23: Késmárki Thököly Imre és némely főbb hívének naplói és emlékezetes írásai, 1686–1705), 413–458.

tő Eperjes öntudatos evangélikus polgárainak és az asszony által gyakran látogatott szabad királyi városnak a kulturális hatása is.

Akármilyen okból kifolyólag is született, Szentpétery Éva naplója egy olyan egyedülálló ego-dokumentum, amely közelebb vihet bennünket a máig kevésbé feltárt középbirtokosság mindennapjaihoz, műveltségéhez és érdeklődéséhez. A feljegyzésekből ezen felül megismerjük egy kevésbé módos nemes család napi feladatait, időbeosztását és gazdasági fejlődését. Mindezt egy olyan asszony szemén keresztül tehetjük meg, aki tudatosan megválogatott feljegyzéseivel védi saját érdekeit és figyeli meg a körülötte lévő, a korszak nem csak köznemes női számára idegen társadalmi tereket.⁶⁸

A 17. század második felében született Szentpétery Éva majdnem az összes kora újkorban megjelenő női szerepet megtestesíti. A török háborúk miatti, 16–17. században terjedő gazdálkodónő-szerep nála már természetes. Amellett, hogy gondoskodó anyaként és szolgálói öreként tűnik fel imáiban, fiatal korától kezdve magabiztosan bánik a birtokügyi szervezéssel, férjének megbízható partnere a munkában. Ezeken túl a – még a 18. században született főnemes asszonyoknál sem mindig megfigyelhető – műveltnő-szerep is megjelenik nála. Sok főnemes társával ellentétben tökéletesen ír, tisztában van a férjével közösen vásárolt földek (szokás)jogi hátterével, érdeklődik a politika iránt és imáiban is utal „tudományosságára”.

A napló mint forrás a szakirodalomban megjelenő főnemes nők esetében is komplementer szerepet tölt be. A kortárs gazdálkodó asszonyoktól ugyanis nem maradtak fenn naplók, a naplókat íróktól pedig a gazdasági tevékenységükről tudósító források hiányoznak.

További kutatási lehetőségek, perspektívák

A fentiekből főként az a kérdés adódik, hogy vajon Szentpétery Éva és férje példája mennyire lehetett általános a nemességet tekintve. Számos eddigi kutatás utal arra, hogy a házaspár, de főként az asszony műveltsége kiemelkedő volt saját társadalmi rétegén belül. Érdemes lenne azonban a helyi családok például szokásjogi berendezkedését megvizsgálni, hogy kiderüljön: az asszony esete egyedülálló volt-e, vagy pedig éppen egy lokális jelenségre mutat-e rá.

A napló, sokrétűségének köszönhetően, számos új kutatási eredményhez járulhat hozzá a jövőben. A benne szereplő útleírások az eddig alig feltárt utazástörténethez szolgáltathatnak adatokat, amelyek például a korabeli postahálózattal is összevethetők. A forrás arra is alkalmas lehet, hogy hozzáadjon ahhoz, a korábbi

⁶⁸ A fogalomról bővebben ld. VÁRKONYI GÁBOR, *Házasság és nyilvánosság a 17. századi Magyarországon – a társadalmi tér vizsgálata* = *Századok*, 153(2019), 251–264.

években, két kötet formájában megjelent kutatáshoz, amely a térségbeli „családi eseményekre szóló meghívólevelekre” tért ki 1700-ig bezárólag.⁶⁹

Az ego-dokumentum legunikálisabb részei, az évértékelő imák is további elemzést igényelnek. A helybéli nyomdák által kiadott, helyi gyűjteményekben fellelhető vagy az eperjesi evangélikusok által forgatott német nyelvű imaszövegek átnézése adhat választ a felmerült kérdésekre, például Szentpétery Éva önálló szövegalkotását illetően.

Metzger, Soma

A diary of a gentlewoman Consequences of the records of Éva Szentpétery of Felső-asgúth between 1694 and 1702

In recent years, more and more studies have been published about aristocratic women who kept diaries. These revelations are helping to provide an increasingly broader picture of women's literacy, roles and mindset. However, while we are seeing more and more research in this area, there is still little research on the Gentry. This study presents a voluminous diary by a gentlewoman, the like of which has not been published in Hungary before, and which provides an insight into the female side and the culture of this social strata.

Éva Szentpétery's handwritten diary consists mainly of economic entries and travelogues, but the author also writes a great deal about her emotions. She concludes almost every year with a prayer expressing her views on that period. The author also takes an interest in local public life and organises the day-to-day running of her estates and trade with great confidence. The author tries to use her entries on many occasions to provide reminders of the fact that she owns property in the estates she acquired together with her husband. The control sources included in the research show the practical realization of these owner's property rights demands, for example in the form of contracts.

The presentation, in comparison with aristocratic women and gentry men, reveals the literacy, female roles and emotions of Éva Szentpétery. In many aspects, the results show that the ego document contains more cultural-historical information than similar works by gentry men and in many cases rivals those of aristocratic women.

Keywords: early modern age, women's history, diary, writing, itinerary, gentry.

⁶⁹ *Keresztvíztől sírkeresztig. Családi eseményekre szóló meghívólevelek Kassa város levéltárában (1526–1700)*, szerk. Hanák Béla, Szabó András Péter, Bp., BKTi, 2021 (Magyar Történelmi Emlékek, Okmánytárak, Magyar Családtörténetek: Források, 4–5).